

УДК 811.111'42

ВІДОБРАЖЕННЯ ВИБОРУ ОДНІЄЇ З АЛЬТЕРНАТИВ У ДИСКУРСИВНОМУ ПРОСТОРІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Ткач П. Б.

Академія внутрішніх військ МВС України, м. Харків

У статті проаналізовано особливості відображення вибору однієї з альтернатив у дискурсивному просторі мовної особистості. Виявлено, що важливою характеристикою поведінки мовної особистості є комунікативні стратегії, які нею реалізуються. З'ясовано, що стратегія вибору передбачає наявність визначених семантичних ознак. Указано, що для досягнення відповідної мети мовець може вдаватися до повідомлення про втілення здійсненого вибору в життя.

Ключові слова: дискурс, мовна особистість, мовленнєва поведінка, комунікативні стратегії, вибір.

Постановка проблеми. Значний інтерес до проблеми вивчення мовної особистості, яким характеризується сучасна лінгвістична наука, зумовлений перш за все тим, що в умовах глобальної комунікації та вільного доступу до інформації можливості людини невимовно збільшилися. Антропоцентризм, визнаний провідним мовознавчим напрямом ще в середині ХХ століття, набув нового значення в ХХІ столітті, коли стало очевидним еволюційне зростання особистості та з'явилися широкі можливості щодо її вивчення.

Досліджування мовних повідомлень з урахуванням мовленнєвого впливу як важливого засобу людського спілкування, виявлення впливу «людського чинника» і стало найголовнішим завданням сучасної лінгвістики, як і багатьох інших галузей науки.

Нині поняття «мовна особистість» поширене у мовознавстві і його вивчають як систему «особистісних» феноменів (В. Красних), мовну та мовленнєву особистість (Ю. Прохоров), етносемантичну особистість (С. Воркачов), елітарну мовну особистість (О. Сиротиніна), мовну особистість західних та східних культур (Т. Снітко), словникову мовну особистість (В. Карасик), емоційну мовну особистість (В. Шаховський). Досліджують менталітетні та дискурсивні властивості мовної особистості (К. Сєдов), типи мовних особистостей, зокрема здійснили спробу визначення дискурс-портретів комунікантів на основі комунікативно-функціональної моделі дискурсу (П. Зернецький), виокремлюють і описують авторитарну мовну особистість (О. Пушкін, П. Крючкова), акцентуйовані мовні особистості (Я. Бондаренко) тощо. Однак, незважаючи на поширеність цього поняття у працях дослідників, дотепер немає єдиного узагальнення й осмислення різних його розумінь, а також комплексу характеристик мовця як учасника комунікативного процесу.

Проблема визначення та функціонування мовної особистості знаходить своє відображення також у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як О. С. Іссєрс, Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бацевич, Ю. М. Караулов, В. І. Карасик, К. Ф. Сєдов, В. В. Наумов, Л. А. Городецька.

Очевидним є той факт, що при вивченні комунікативного процесу все більшого значення набуває фактор особистості. Проте досі немає різнобічного аналізу різних

мовленнєвих дій мовної особистості. Саме це визначає актуальність цього дослідження в межах сучасних лінгвістичних розвідок.

Мета статті – виявити особливості відображення вибору однієї з альтернатив у дискурсивному просторі мовної особистості.

Оскільки дискурс – це одне з головних понять комунікативно спрямованої антропоцентричної парадигми, основним пріоритетом аналізування дискурсу є комуніканти – творці мови, мовні особистості. Зважаючи на розмаїття термінів на позначення людини в мовному, мовленнєвому, комунікативному та дискурсивному просторах, варто уточнити визначення поняття мовна особистість.

Під мовною особистістю розуміють складну багаторівневу функціональну систему, яка включає рівні володіння мовою (мовна компетенція), володіння способами здійснення мовленнєвої взаємодії (комунікативна компетенція) та знання про світ (тезаурус) [5, с. 87]. Важливою характеристикою поведінки мовної особистості є комунікативні стратегії, які нею реалізуються [4, с. 445]. Стратегії спілкування безпосередньо співвідносяться з інтенціями комунікантів; якщо ці інтенції носять глобальний характер, то маються на увазі власне стратегії дискурсу, які внутрішньо притаманні йому. Якщо йдеться про досягнення часткових цілей у межах того чи іншого жанру певного типу дискурсу, то говорять чи про локальні стратегії, чи про комунікативні тактики [2, с. 82].

Оскільки мовна особистість функціонує у різних ситуаціях та обставинах спілкування, то вона має володіти жанровою компетенцією. Жанрова компетенція, володіння нормами побудови та функціонування текстів, є необхідними компонентами комунікативної компетенції, поряд з уміннями підтримувати потрібну комунікативну дистанцію, адекватно реагувати на мінливу тональність спілкування (вербально і невербально), розвивати тему спілкування у певному ключі, користуючись прийнятими комунікативними формулами [3, с. 41].

Особливою комунікативною ситуацією, яка потребує від мовної особистості виявлення компетенції, є ситуація відображення вибору. Мовленнєва ситуація вибору характеризується наявністю двох альтернатив, одній із яких мовець віддає перевагу порівняно з іншою. Передумовою вибору є порівняльна оцінка: саме оцінка однієї ситуації як кращої за другу і визначає її вибір.

Зважаючи існуючі альтернативи, мовець робить висновок про переваги того чи іншого вибору для реалізації його мети, і одна з пропозицій позначається як така, якій віддається перевага, наприклад:

*«Краще фінансувати спортивні школи. Ви мені пропонуєте з семи мільйонів гривень віддати п'ять на футбол і дітей залишити без нічого? **Я так не можу. Краще буду фінансувати п'ять тисяч дітей.** Мені люди претензії ставлять, що скільки ми витратили на футбол, то на ці гроші, мабуть, було користі більше б, але, як кажуть, тяжко нести – шкода викинути»,* – [резюмував міський голова Сергій Мельник].

Зв'язок з вибором надає висловленню операційності (дієвості), що становить найважливішу ознаку преференційного значення. Оскільки вибір передує вчинку, преференційні висловлення співвідносяться з тим життєвим контекстом, який визначається тріадою преференційність (вибір) – рішення – дія [1, с. 171].

Операціональність програмує дію, тому преференційне висловлення – це не просто вибір з можливих альтернатив, але й прийняття рішення з метою втілити його в життя:

«Краще я втрачу мандат, ніж буду бігати у когось на короткому повідку», – сказав Ігор Марков; пор.: Я не буду бігати у когось на короткому повідку.

Людина приймає рішення, враховуючи певні підстави, і може перейти до здійснення свого наміру. Вибір може здійснюватися суб'єктом преференції як у власних інтересах, так і в інтересах іншої особи. Здійснення вибору передбачає його суб'єктивну або об'єктивну мотивацію.

– Так, останніми грошима я б оплатила комунальні послуги. Бо дуже боюся нагромаджувати борги. Краще відмовити собі в чомусь іншому, але оплатити рахунки (Наталія, тимчасово не працює).

Тут представлена суб'єктивна мотивація, мовець зважає на власні інтереси. Натомість суб'єкт мовлення може враховувати і інтереси співрозмовника, наприклад:

[Що значить почуття єднання? Вперше після довгої перерви від початку 1970-х я відчула це, коли прийшов до влади Барак Обама]. Як на мене, краще б він не йшов на посаду президента, а очолив новий рух. Це дало б йому владу, але він би не змушений був іти на компроміси зі власною душею, як це відбувається в Овальному кабінеті (Джоан Баез).

Вибір в інтересах іншої особи, на відміну від суб'єктивного вибору, обов'язково супроводжується експлікованою мотивацією, оскільки передбачає об'єктивність, реальну або вдавану.

Місце вибору мовної особистості в комунікації визначається відповідно до інтерпретації наміру мовця: чи є для нього головною оцінка, а вибір виникає як її органічний наслідок, чи він моделює саме дію вибору, якій підпорядковується оцінка. Ці два типи висловлень відображаються за допомогою різних засобів: у структурі висловлень першого типу буде експлікована порівняльна оцінка (компаратив **краще**), наприклад:

[– Який рекламодавець іде до вас?

– Цікаве питання. За ці 12 років я вже можу проаналізувати тенденцію. У 2001–2004 роках до нас здебільшого йшли бренди спортивного одягу, обладнання, амуніції, продукції. Кілька років поспіль – алкоголь і автомобільні бренди. Зараз – найбільше фармацевтичних брендів. Можливо через те, що у нас в країні стало менше здорових людей в країні?] Але здоров'я краще отримувати не в аптеках, а на спортивних майданчиках (Денис Зерченко).

Не можна сказати, що в наведеному висловленні не відображається вибір мовця, але він є абстрагований, спрямований на оцінення ситуації для подальшого визначення інших осіб, які сприймають повідомлення.

У структурі висловлень другого типу експлікується вибір (лексеми **відавати перевагу, воліти**). Преференційні висловлення такого типу можуть позначати вибір мовця безвідносно до експлікації позитивної чи негативної оцінки мовцем певної ситуації, наприклад:

[Нам слід захищати необхідність історичних досліджень періодів до ХХ століття і ретельно вивчених локальних студій. В усьому іншому, я вважаю, всі

публікації знаходять свого читача, якщо вони не нудні, працюють у рамках ширших інтелектуальних, теоретичних і методологічних течій та демонструють творче мислення. Політика відіграє свою роль, але одна людина не може її змінити.] **Я віддаю перевагу тому, аби дивитися в майбутнє, а не постійно скаржитися** (Гвідо Гаусманн).

[Те, про що пишу, є предметом моєї цікавості. Наприклад, пишучи «Наївний. Супер», я роздумував про питання вибору, адже у двадцятирічному віці є дуже багато можливостей вибору і, обираючи одне, відкриваючи одні двері, можна зачинити перед собою багато інших.]

Загалом я волію писати з гумором, бо це контрастує з серйозним, навіть похмурим ставленням до всього, і такий стиль є значно симпатичнішим, більш відкритим, ніж тон похмурості (Ерленд Лу).

Такі конструкції пов'язані з вибором через імпліцитну оцінку, оскільки в них ідеться про рішення на користь тієї чи іншої альтернативи, прийняте на основі цього вибору, наприклад: У мові художньої літератури **перевага надається** більш лаконічним і компактним безсполучниковим конструкціям (з журналу).

Оцінка в таких висловленнях міститься в «знятому» вигляді: на певному етапі ситуація, якій віддається перевага, була оцінена як краща, пор.: **Більш лаконічні і компактні безсполучникові конструкції є кращими для мови художньої літератури.** Але таке висловлення містить лише сформульоване рішення про вибір мовця, підстави для якого заховані або в контексті, або в спільному фонді знань співрозмовників.

Стосовно шоу та епатажу – то я волію епатувати своїми роботами, а не поведінкою, скандальними витівками чи шоу-акціями. [Мій живопис – це мій характер. Коли художник робить головну ставку на популістських заходах, то, звичайно, він добивається слави. Але очевидно й інше: тривалість такої популярності недовга, а цінність робіт – дуже сумнівна. Це мильна бульбашка – надута, яскрава, злітає високо – але приречена на те, щоб лопнути] (Михайло Деяк).

Вибір також може експлікуватися самостійно: він виражається у висловленні за умови вживання в ньому специфічних лексем, а саме вживання предикатних лексем **вибирати, обирати**, у лексичному значенні яких присутній компонент вибору й відповідно семантика віддання переваги, наприклад:

Я дуже радий, що обрав саме цей клуб, тому що тут прекрасні умови для того, щоб розвиватися як футболісту – відмінні умови для тренувань, прекрасний стадіон [заявив австрійський захисник Александар Драгович].

Тут вибір виражається за допомогою відповідної лексеми, альтернатива ж, яка відкидається, закладена в презумпції висловлення, пор.: Я дуже радий, що обрав саме цей клуб, **а не якийсь інший.**

Альтернатива вибору може бути експлікована:

[Якщо вибирати між красою і правдою] я **вибираю** красу. [У ній більш глибокої істини, ніж у одній лише голій правді. Істинне тільки те, що прекрасне] (із «Щоденника» О. П. Довженка), пор.: **Я віддаю перевагу** красі, а не правді.

Вираження вибору мовної особистості може передувати наступному етапові – утіленню здійсненого вибору в життя. На цьому етапі репрезентуються наслідки

вибору мовця (або іншої особи). Цей етап належить позамовній дійсності, але може бути представленим у контексті висловлення, наприклад:

Українці стали рідше користуватися ПК, віддаючи перевагу смартфонам і нетбукам.

Тут ми бачимо результат порівняння альтернатив і вибору, уже реалізований в дійсності. У висловленнях такого типу етап вибору слугує для мотивації дій мовця або іншої особи у випадках, коли виникає потреба в їх поясненні:

[«До складу ВПС Марокко увійдуть 36 винищувачів F-16», – повідомляє *Afriquenligne.*] *Марокканські військові віддали перевагу F-16 над французькими винищувачами «Рафаель» через нижчу ціну.*

Підсумовуючи викладений аналіз щодо особливостей успішного відображення вибору однієї з альтернатив у дискурсивному просторі мовної особистості, можна зробити такі **висновки**:

1. Важливою характеристикою поведінки мовної особистості є комунікативні стратегії, які нею реалізуються.

2. Стратегія вибору передбачає наявність двох альтернатив у висловленні, репрезентованих двома пропозиціями, і визначення їх невідповідності (зіставлення) передбачає оцінку однієї альтернативи (пропозиції) порівняно з іншою, тобто визнання однієї ситуації кращою-гіршою або більш-менш імовірною за іншу.

3. Порівняльна оцінка, суб'єктивна чи об'єктивна, є мотивом для здійснення вибору.

4. Висловлення, що відображає вибір особистості може імпліцитно або експліцитно репрезентувати наявні альтернативи, мотивацію та оцінку, що є підставами для обирання.

5. Для досягнення відповідної мети мовець може вдаватися до повідомлення про втілення здійсненого вибору в життя.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека : [монография] / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи : [монография] / О. С. Иссерс. – М. : КомКнига, 2006. – 288 с.
3. Карасик В. И. Речевое поведение и типы языковых личностей / В. И. Карасик // Массовая культура на рубеже XX–XXI веков. Человек и его дискурс. – М. : Азбуковник, 2003. – С. 24–45.
4. Славова Л. Л. Передумови успішної дискурсивної діяльності мовної особистості / Л. Л. Славова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розділ VII. Комунікативна лінгвістика. – № 5. – 2009. – С. 444–448.
5. Сухих С. А. Черты языковой личности / С. А. Сухих // Коммуникативно-функциональный аспект языковых единиц. – Тверь, 1993. – С. 85–91.

Ткач П. Б. Отображение выбора одной из альтернатив в дискурсивном пространстве языковой личности / П. Б. Ткач // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26 (65), № 4, ч. 2. – С. 361–366.

В статье проанализированы особенности отображения выбора одной из альтернатив в дискурсивном пространстве языковой личности. Отмечено, что важной характеристикой поведения языковой личности являются коммуникативные стратегии. Выяснено, что стратегия выбора реализуется за счёт

наличия определённых семантических признаков. Показано, что для достижения соответственной цели говорящий может сообщать о воплощении выбора в жизнь.

Ключевые слова: дискурс, языковая личность, речевая деятельность, коммуникативные стратегии, выбор.

Тkach P. The representation of a choice of one of the alternatives within discursive space of language personality / P. Tkach // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65), No 4, part 2. – P. 361–366.

The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the representation of one of the alternatives within discursive space of language personality. It is revealed that important characteristics of language personality are communicative strategies realised by them. A special communicative situation which requires a display of competence is the situation that represents a choice. It is identified that the strategy of a choice implies the presence of two alternatives in the utterance which are represented by two propositions and identification of their irrelevance (comparing) implies the evaluation of one of the alternatives (propositions) when compared with another, that is an admission that one of the situations is better/worse or more/less probable than another. Comparative evaluation, whether it is subjective or objective, is a motive for making a choice. The utterance that reflects personality's choice can represent current alternatives, motivation, evaluation that serve as a reason for the choice. The speaker can resort to reporting about the disclosure of the selected choice.

Key words: discourse, language personality, speech, communicative strategies, utterance

Поступила в редакцию 18.11.2013 г.